

Canons i capitalisme. La revolució militar com a origen de la modernitat

Robert Kurz

David Algarra ha traduït aquest article de Robert Kurz, publicat originalment al «Caderno Mais!» (març de 1997). Afegeix aquesta nota pròpia final després de la traducció:

Pel cas hispànic tenim que una de les primeres siderúrgies destinades a la indústria armamentística que va tenir la monarquia hispànica va ser la Real Fábrica de Artillería de La Cavada que a partir del segle XVII va produir gran quantitat de munició i peces d'artilleria, suposant la desforestació de les muntanyes orientals de Cantàbria i Burgos amb les consegüents queixes i revoltes dels veïns dels voltants que necessitaven la llenya i la fusta per la seva subsistència. En dos segles només en aquesta fàbrica es van construir 3.000 canons que es van fondre amb 10 milions d'arbres, 50.000 hectàrees arrasades. A Catalunya, com a exemple, tenim que al segle XVI Carles I ordenà la construcció de la Reial Foneria de Canons a la Rambla de Barcelona i al segle XVIII l'Estat borbònic tenia la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga, que va arrasar part dels boscos de l'Empordà per la fabricació de canons i municions, fet que va suposar un conflicte permanent entre l'Estat i les comunitats rurals empordaneses que veien compromesos molts dels seus recursos tradicionals de subsistència, com la ramaderia i els usos comunals.

<https://elcomu.cat/2018/09/14/robert-kurz-canons-i-capitalisme-la-revolucio-militar-com-a-origen-de-la-modernitat>

--

Existeixen nombroses versions del naixement de l'era moderna. Ni tan sols quant a la data els historiadors es posen d'acord. Uns diuen que la modernitat va començar als segles XV i XVI, amb l'anomenat Renaixement (un concepte que va ser inventat al segle XIX per Jules Michelet, com ha demostrat l'historiador francès Lucien Febvre). Uns altres veuen la veritable ruptura, l'enlairament de la modernitat, al segle XVIII, quan la filosofia de la Il·lustració, la Revolució Francesa i els començaments de la industrialització van sacsejar el món. Però qualsevol que sigui la data preferida pels historiadors i els filòsofs moderns per al naixement del seu propi món, en una cosa concorden: gairebé sempre les conquestes positives són preses com els impulsos originals.

Es consideren com a raons prominents per a l'ascens de la modernitat tant les innovacions artístiques i científiques del Renaixement italià com els grans viatges de descobriment des de Colón, la idea protestant i calvinista de l'autoresponsabilitat de l'individu, l'alliberament il·lustrat de la superstició irracional i el sorgiment de la democràcia moderna a França i els Estats Units. En l'àmbit tècnic-industrial, també es recorda la invenció de la màquina de vapor i del teler mecànic com a «tret de sortida» del desenvolupament social modern.

Aquesta última explicació va ser subratllada sobretot pel marxisme, pel fet que està en harmonia amb la doctrina filosòfica del «materialisme històric». El veritable motor de la història, afirma aquesta doctrina, és el desenvolupament de les «forces productives» materials, que una vegada i una altra entren en conflicte amb les «relacions de producció» que s'han tornat massa estretes i obliguen

a una nova forma de societat. Per això, per al marxisme el punt decisiu de la transformació és la industrialització: només la màquina de vapor, així diu la fórmula simplificada, hauria sacsejat «les cadenes de les antigues relacions feudals de producció».

Aquí salta a la vista una contradicció clamorosa en l'argument marxista. Doncs en el famós capítol sobre l'«acumulació primitiva del capital», Marx s'ocupa en la seva obra principal de períodes que es remunten a segles abans de la màquina de vapor. No serà això una autorrefutació del «materialisme històric»? Si l'«acumulació primitiva» i la màquina de vapor es troben tan allunyades des del punt de vista històric, les forces productives de la indústria no poden haver estat la causa decisiva del naixement del capitalisme modern. És veritat que la manera de producció capitalista només es va imposar definitivament amb la industrialització del segle XIX, però, si busquem les arrels del desenvolupament, hem de cavar més profund.

També és lògic que el primer germen de la modernitat, o el «big bang» de la seva dinàmica, hagués de sorgir d'un mitjà en bona part encara premodern, doncs d'una altra manera no podria ser un «origen» en el sentit estricte de la paraula. Així, la «primera causa» molt precoç i la «consolidació plena» molt tardana no representen una contradicció. Si la veritat és que para moltes regions del món i per a molts grups socials l'inici de la modernització es perllonga fins al present, és igualment cert que el primer impuls ha d'haver ocorregut en un passat remot, si considerem l'enorme extensió temporal (des de la perspectiva de la vida d'una generació o fins i tot d'una persona aïllada) dels processos socials.

Què va ser finalment, en un passat relativament llunyà, el fet nou que en endavant va engendrar de manera inevitable la història de la modernització? Es pot concedir absolutament al materialisme històric que la major i principal rellevància no correspon a un simple canvi d'idees i mentalitats, sinó al desenvolupament quant als fets materials concrets. No va ser, no obstant això, la força productiva, sinó per contra una contundent força destructiva la que va obrir el camí a la modernització, a saber, la invenció de les armes de foc. Encara que aquesta correlació fa molt temps que és coneguda, les més cèlebres i conseqüents teories de la modernització (inclòs el marxisme) sempre li van donar poca importància.

Va ser l'historiador alemany d'economia Werner Sombart qui, significativament poc abans de la Primera Guerra Mundial, en el seu estudi «Guerra i Capitalisme» (1913) va abordar minuciosament aquesta qüestió; això si, només per després lliurar-se a l'exaltació de la guerra, com tants intel·lectuals alemanys de l'època. Només en els últims anys els orígens tècnic-armamentistes i bèl·lic-econòmics del capitalisme han tornat a estar en l'ordre del dia, com per exemple en el llibre «Canons i pesta» (1989), de l'economista alemany Karl Georg Zinn, o en el treball «La Revolució militar» (1990), de l'historiador nord-americà Geoffrey Parker. Però tampoc aquestes recerques van trobar la repercussió que mereixien. Òbviament el món occidental modern i els seus ideòlegs només a contracor accepten la visió que el fonament històric últim dels seus sagrats conceptes de «llibertat» i «progrés» ha de ser trobat en la invenció dels més diabòlics instruments mortals de la història humana. I aquesta relació també val per a la democràcia moderna, ja que la «revolució militar» segueix sent fins avui un motiu secret de la modernització. La mateixa bomba atòmica va ser una invenció democràtica d'Occident.

La innovació de les armes de foc va destruir les formes de dominació precapitalistes, ja que va tornar militarment ridícula la cavalleria feudal. Ja abans de l'invent de les armes de foc es pressentia la conseqüència social de les armes d'abast, ja que el Segon Concili del Laterà va prohibir l'any

1139 l'ús de les ballestes contra els cristians. No en va la ballesta importada de cultures no-europees a Europa cap a l'any 1000 era considerada com l'arma específica dels saltejadors, els fora de la llei i els rebels, incloent-hi a figures llegendàries com Robin Hood. Quan van sorgir les armes de canó, armes de distància molt més eficaces, va quedar segellat el destí dels exèrcits a cavall i protegits amb armadures.

Però l'arma de foc ja no estava en mans d'una oposició «des de baix» que feia front al domini feudal, sinó que portava més aviat a una revolució «des de dalt» desencadenada per prínceps i reis. Doncs la producció i mobilització dels nous sistemes d'armes no eren possibles en el pla d'estructures locals i descentralitzades que fins llavors havien marcat la reproducció social, sinó que requerien en diversos plans una organització completament nova de la societat. Les armes de foc, sobretot els grans canons, ja no podien ser produïdes en petits tallers, com les premodernes armes de punta i tall. Per això es va desenvolupar una indústria d'armaments específica, que produïa canons i mosquets en grans fàbriques. Al mateix temps va sorgir una nova arquitectura militar de defensa en forma de fortalises gegantesques que havien de resistir les canonades. Es va arribar a una disputa innovadora entre armes ofensives i defensives i a una carrera armamentista entre els estats que persisteix fins avui.

Per obra de les armes de foc l'estructura dels exèrcits es va modificar profundament. Els bel·ligerants ja no podien equipar-se per si mateixos i havien de ser proveïts d'armes per un poder social centralitzat. Per això l'organització militar de la societat es va separar de la civil. En lloc dels ciutadans mobilitzats en cada cas per a les campanyes o dels senyors locals amb les seves famílies armades, van sorgir els «exèrcits permanents»: van néixer les «forces armades» com a grup social específic, i l'exèrcit es va convertir en un cos estrany dins de la societat. L'estatus dels oficials va passar de ser un deure personal dels ciutadans rics a una «professió» moderna. Simultàniament a aquesta nova organització militar i de les noves tècniques bèl·liques, també el contingent dels exèrcits va créixer vertiginosament: «Entre 1500 i 1700, les tropes armades es van decuplicar» (Geoffrey Parker).

Indústria armamentista, carrera armamentista i manteniment dels exèrcits permanentment organitzats, separats de la societat civil i al mateix temps amb un fort creixement, van portar necessàriament a una subversió radical de l'economia. El gran complex militar desvinculat de la societat exigia una «permanent economia de guerra». Aquesta nova economia de la mort es va tendir com una mortalla sobre les estructures d'economia natural de les antigues societats. Com l'armament i l'exèrcit ja no podien recolzar-se en la reproducció agrària local, sinó que havien de ser proveïts de manera complexa i extensa i dins de relacions anònimes, van passar a dependre de la mediació dels diners. La producció de mercaderies i l'economia monetària com a elements bàsics del capitalisme van rebre un impuls decisiu en l'inici de l'Edat Moderna per mitjà del desencadenament de l'economia militar i armamentista.

Aquest desenvolupament va originar i va afavorir la subjectivitat capitalista i la seva mentalitat del «fer-més» abstracte. La permanent manca financera de l'economia de guerra va conduir, en la societat civil, a l'augment dels capitalistes monetaris i comercials, dels grans estalviadors i dels finançadors de guerra. Però també la nova organització dels mateixos exèrcits va crear la mentalitat capitalista. Els antics bel·ligerants agraris es van transformar en «soldats», o sigui, en persones que reben la «soldada». Ells van ser els primers «treballadors assalariats» moderns que havien de reproduir la seva vida exclusivament per la renda monetària i pel consum de mercaderies. I per això ja no van lluitar més per metes idealitzades, sinó només per diners. Els era indiferent a qui mataven,

a condició de rebre la soldada convinguda; d'aquesta manera es van convertir en els primers representants del «treball abstracte» (Marx) dins del modern sistema productor de mercaderies.

Als caps i comandants dels «soldats» els interessava fer botí per mitjà de saquejos i convertir-ho en diners. Per tant, la renda dels botins havia de ser major que els costos de la guerra. Heus aquí l'origen de la racionalitat empresarial moderna. La majoria dels generals i comandants de l'exèrcit dels començaments de l'Edat Moderna invertien amb guany el producte dels seus botins i es convertien en socis del capital monetari i comercial. No van ser per tant el pacífic venedor, el diligent estalviador i el productor ple d'idees els que van marcar l'inici del capitalisme, sinó tot el contrari: de la mateixa manera que els «soldats», com a sagnants artesans de l'arma de foc, van ser els prototips de l'assalariat modern, així també els comandants d'exèrcit i *condottieri* «multiplicadors de diners» van ser els prototips de l'empresariat modern i de la seva «disposició al risc».

Com a lliures empresaris de la mort, els «*condottieri*» depenien, no obstant això, de les grans guerres dels poders estatals centralitzats i de la seva capacitat de finançament. La versàtil relació moderna entre mercat i Estat té aquí el seu origen. Per poder finançar les indústries d'armament i els baluards, els gegantescs exèrcits i la guerra, els Estats havien d'esprèmer al màxim les seves poblacions, i això, en correspondència amb la matèria, d'una manera igualment nova: en lloc dels antics impostos en espècie, la tributació monetària. Les persones van ser així obligades a «guanyar diners» per poder pagar els seus impostos a l'Estat. D'aquesta manera, l'economia de guerra va forçar no només de forma directa, sinó també indirecta, el sistema de l'economia de mercat. Entre els segles XVI i XVIII, la tributació del poble als països europeus va créixer fins a un 2.000%.

Naturalment les persones no es van deixar integrar de manera voluntària en la nova economia monetària i armamentista. Només se'ls va poder obligar per mitjà d'una sagnant opressió. La permanent economia de guerra de les armes de foc va donar lloc durant segles a la permanent insurrecció popular i d'aquesta manera a la permanent guerra interna. A fi de poder arrencar els monstruosos tributs, els poders centralitzats estatals van haver de construir un aparell igual de monstruosos de policia i administració. Tots els aparells estatals moderns procedeixen d'aquesta història del començament de l'Edat Moderna. L'autoadministració local va ser substituïda per l'administració centralitzada i jeràrquica, a càrrec d'una burocràcia el nucli de la qual van formar la tributació i l'opressió interna.

Fins a les conquestes positives de la modernització sempre van portar amb si l'estigma d'aquests orígens. La industrialització del segle XIX, tant en l'aspecte tecnològic com en l'històric de les organitzacions i de les mentalitats, va ser hereva de les armes de foc, de la producció d'armaments dels inicis de la modernitat i del procés social que la va seguir. En aquest sentit, no és de sorprendre que el vertiginós desenvolupament capitalista de les forces productives des de la Primera Revolució Industrial només pogués ocórrer de forma destructiva, malgrat les innovacions tècniques aparentment innocents. La moderna democràcia d'Occident és incapaç d'ocultar el fet que és hereva de la dictadura armamentista i militar de l'inici de la modernitat -i això no només en l'àmbit tecnològic, sinó també en la seva estructura social. Sota la prima superfície dels rituals de votació i dels discursos polítics, trobem el monstre d'un aparell que constantment administra i disciplina al ciutadà aparentment lliure en nom de l'economia monetària total i de l'economia de guerra a ella vinculada fins avui. En cap societat de la història hi ha hagut un percentatge tan alt de funcionaris públics i d'administradors de persones, ni tampoc de soldats i policies; cap ha malgastat una part tan gran dels seus recursos en armament i exèrcits.

Les dictadures burocràtiques de la «modernització ressagada» en l'est i en el sud, amb els seus aparells centralitzats no van ser les antípodes, sinó els actors reincidentes de l'economia de guerra de la història occidental, sense, encara així, poder assolir-la. Les societats més burocratitzades i militaritzades segueixen sent, des del punt de vista estructural, les democràcies occidentals. També el neoliberalisme és un fill tardà dels canons, com van demostrar el gegantesc programa armamentístic de la «Reaganomia» i la història dels anys 90. L'economia de la mort romandrà com l'inquietant llegat de la societat moderna fundada en l'economia de mercat fins que el capitalisme assassí es destrueixi a si mateix.